

MERÉNYI KÁLMÁN

A rablás bűncselekményének viktimológiai kérdései

Az erőszakos bűncselekmények növekedésének és minőségi változásainak Magyarországon az 1980-as évektől kezdődött folyamata szükségessé tette egyes – e körbe tartozó – bűncselekményi csoportok sok szempontú kriminológiai vizsgálatát. Nevezetesen azt, hogy milyen összetevők segítik, idézik elő a meghatározó jelenségeket, a külső és belső összefüggéseket, a megvalósulás folyamatában meglévő törvényszerűségeket, az elkövetők és a sértettek közrehatását a bűncselekmények létrejöttében.

Az előzőekben említett kriminálpolitikai és tudományos igényeknek megfelelően, reprezentációs módszerrel kriminológiai kutatást végeztünk a rablás bűncselekményének elkövetése miatt jogerős büntetésüket töltő elítéltek körében büntetésvégrehajtási intézetben. Ezen belül a bűncselekmények létrejötteinek, körülményeinek, okainak mélyreható vizsgálata érdekében elemeztük a sértetté válás feltételeit, folyamatát, esetleg meghatározottságát.¹

A következőkben a rablás bűncselekménye sértettjeinek különböző személyiség jellemzőit, valamint az elkövetőkhöz való viszonyukat, kapcsolataikat vizsgáljuk.

A. A rablás bűncselekménye sértettjeinek főbb személyiségjellemzői

1. A sértettek kor és iskolai végzettség szerinti megoszlása

A bűncselekmények elkövetési módjából, valamint az esetek minősítés szerinti megoszlásából következően úgy véltük, hogy a sértettek döntően a középkorúak, a 31-50 év közöttiek korcsoportjaiból kerülnek ki.

¹ A témára vonatkozó részletes irodalomjegyzéket lásd: Merényi Kálmán: A szexuális erőszak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1987. 301-302. p. Itt csupán a legújabb tanulmányokat ismertetjük: Cselley János – Huszár András: A nemi erkölcs elleni bűncselekmények viktimológiai vonatkozásai. B.Sz. 1985. 6. sz.; Tóth Tihamér: A kiskorúak kriminális veszélyeztetettsége. B.Sz. 1985. 11. sz.; Raskó Gabriella: A viktimológia néhány mai nemzetközi jellemzője. B.Sz. 1987. 1. sz.; Tóth Tihamér: A viktimológiai tapasztalatokon alapuló büntetőjogszabály módosítási, kiegészítési javaslatok. B.Sz. 1987. 7. sz.; Rapcsák István – Hargitai Lajos: A fővárosban elkövetett rablások egyes jellemzői. B.Sz. 1987. 6. sz.

Vizsgálatunk igazolta feltevésünket, az e korcsoportba tartozók adják az esetek több mint a felét (54,0 %). Az egyes korcsoportokat tekintve legmagasabb arányban a negyvenegy-negyvenöt évesek részesednek, csaknem elérik az esetek egyötöd részét (17,7 %). A harminchat-negyven és a negyvenhat-ötven évesek aránya igen közeli (15,6-13,5 %). Egyenlő az ötvenhat-hatvan és a hatvanegy-hatvanöt évesek részvétele (9,3 %) és alig kevesebb a harmincegy-harmincöt, valamint huszonegy-harminc év közöttiek részesedése is (7,2-8,3 %). A hatvanegy év feletti sértettek aránya meghaladja az esetek egyötöd (22,9 %), a hetvenegy év feletti pedig egytized részét (12,5 %). Legkevesebb a hatvanhat-hetven, a húsz éven aluli, valamint az ötvenegy-ötvenöt év közöttiek részvételi aránya (0,9-1, 1-2,8 %).

Figyelemre méltó, hogy az általunk észlelt adatok a magasabb korosztályok tekintetében mennyire közeliek Rózsa Jánosnak egy a büntetőeljárás során reprezentatív módszerrel végzett vizsgálat során mért adataihoz.²

A sértettek iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgálva észleltük, hogy az esetek 96,0 %-ában sem a periratokban nem találtunk adatokat, sem pedig az elkövető nem tudott e kérdésben felvilágosítást adni. Miután a fennmaradó 4,0 % általánosításra, mélyebb elemzésre, következtetésre nem alkalmas, a rendelkezésünkre álló adatok értékelését mellőzzük.

2. A sértettek életkora a bűncselekmény minősítése szerint

A sértett életkorának a bűncselekmény minősítése szerinti összevetése előtt úgy gondoltuk, hogy a szórás igen magas, egyik korosztály sem vesz részt meghatározóan.

A rablás bűncselekménye alapeseténél a harminchat-ötven évesek korcsoportja adja pontosan az esetek felét (50,0 %), egyenlő a huszonegy-harminc, a hatvanegy-hatvanöt évesek részvétele (11,1-11,1 %), valamint a harmincegy-harmincöt, az ötvenegy-ötvenöt, az ötvenhat-hatvan, a hetvenegy-hetvenöt, valamint a hetvenhat éven felüliek részesedése (5,5-5,5 %).

A "tetten érve" elkövetett cselekményeket fele-fele arányban a harminchat-negyven, illetve a negyvenhat-ötven évesek sérelmére követték el.

Fegyveres elkövetés esetén az egy fő sértett a huszonegy-harminc évesek korosztályából került ki. A jelentős értékre elkövetett cselekmények közül 50-50 %-ban valósították meg a bűncselekményt a hatvanegy-hatvanöt, illetve a hetvenhat éven felüliek sérelmére.

A bünszövetségben vagy csoportosan megvalósított cselekményeknél a részvételi arány a következők szerint alakult: több mint egyötöd (22,9 %) részük

² Rózsa János: A rablásról. OKKri Tanulmányok XXIV. k. Bp. 1987. 90. p.; Egy a Belügyminisztérium által végzett felmérés eredménye szerint 1985. évben a rablások sértettjei közül csaknem egytized részük (8,5 %) volt hatvan éven felüli "idős", több mint kétötöd részük (43,6 %) huszonöt-ötvenkilenc év közötti, "felnőtt", 6,8 % tizenkilenc-huszonégy éves "ifjú", 17,6 % tizenégy-tizennyolc éves "fiatal", és 7,6 %, "gyermekkorú".

került ki a negyvenegy-negyvenöt és 14,8 % a negyvenhat-ötven évesek közül. Csaknem egyenlő (12,1-10,8-9,3 %) a harminchat-negyven, az ötvenhat-hatvan, valamint a hatvanegy-hatvanöt évesek részvétele. Hasonlóan közeli értéket találtunk a harmincegy-harmincöt és a huszonegy-harminc év közöttiek között is (8,1-6,7 %). A hetvenegy-hetvenöt, valamint a húsz év alattiak és a hetvenhat év felettiak részesedése 4,0, illetve 2,7-2,7 %.

3. A sértettek családi állapota és foglalkozása

A sértettek életkorának és iskolai végzettségének vizsgálatán túlmenően fontosnak tartottuk családi állapotuk és foglalkozásuk, vagyis szociális helyzetük feltárását is.

A sértettek családi állapotát illetően feltételeztük, hogy a passzív alanyok döntően a házások és az aktív dolgozók köréből kerülnek ki. Feltételezésünket főleg a sértettek életkora szerinti megoszlása, alkohol fogyasztása, valamint a bűncselekmények elkövetési körülményeire alapoztuk. Nevezetesen arra, hogy a sértettek döntően a középkorúak korcsoportjából kerültek ki, illetve a bűncselekmények végrehajtása előtt legtöbb esetben vendéglátóipari helyiségben szórakoztak, szeszesitalt fogyasztottak.

Hajadon, illetve nőtlen volt a sértettek csaknem egyötöd (9,1 %), házias (együttélő) majdnem háromnegyed (72,7 %) részük. Özvegy és elvált (különálló) 18,2 %.

A tanulók és a szellemi dolgozók-alkalmazottak aránya megegyezett (3,4-3,4 %). Háztartásbeli volt 6,8 %, szakmunkás-segédmunkás 17,2-17,2 %, nyugdíjas 34,8 %, egyéb szintén 17,2 %. A fizikai dolgozók aránya meghaladja az esetek több mint egyharmad (34,8 %) részét.³

A hajadonok (nőtlenek) fele-fele arányban voltak tanulók, illetve szakmunkások.

A házások (együttélők) közül egyenlő – 18,7-18,7 % – arányban vesznek részt a szakmunkások, a nyugdíjasok és az egyéb foglalkozásúak. A fizikai dolgozók aránya pontosan egynegyed (25,0 %). Valamennyi özvegy családi állapotú nyugdíjas volt.

Az iskolai tanulmányokat folytatók mindegyike hajadon (nőtlen) volt. A fizikai dolgozók több mint egytizede (12,5 %) volt hajadon (nőtlen) és kétötöde (40,0) házias (együttélő). A háztartásban dolgozók mindegyike házias (együttélő) volt. A szakmunkások háromnegyed (75,0 %) része volt házias (együttélő) és egynegyedük (25,5 %) hajadon (nőtlen). A nyugdíjasok több mint fele (57,1 %) volt özvegy és több mint kétötöde (42,9 %) házias (együttélő).

A sértettek családi állapotát és foglalkozását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy hipotézisünk beigazolódtott. A kapott eredményeket elemezve

³ A már említett belügyminiszteri felmérés adatai szerint – az erőszakos és garázda jellegű bűncselekményeket együtt kezelve – a sértettek közül munkás volt 54,9 %, tisztviselő 2,2 %, értelmiségi 3,3 %, vezető 0,5 %, önálló 2,9 %, egyéb foglalkozású 5,6 %, nyugdíjas 19,6 %, foglalkozás nélküli 2,0 %, tanuló 9,0 % és külföldi 0,5 %.

egyértelműen kitűnik, hogy a sértettek döntő többsége a házas és aktív dolgozó volt. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a fizikai dolgozók aránya is meghaladja az esetek egyharmad részét.

4. A sértettek szomatikus és mentális állapota

Tapasztalati tény, hogy a rablás bűncselekménye sértettjeinek igen magas a victimális szerepe a bűncselekmények létrejöttében.⁴ Úgy gondoltuk a jobb megismerést, a sértetté válás lehetősége körülményeinek feltárását elősegíti, ha megvizsgáljuk, hogy szenvedtek-e és ha igen milyen arányban a sértettek szellemi vagy testi fogyatékoságban.

Kérdésként merült fel, hogy a szellemi vagy testi fogyatékoságban szenvedők gyakrabban váltak-e bűncselekmény sértettjévé, mint az egészségesek.

A sértettek szellemi-tesztis fogyatékoságának megítélésénél csupán a periratokra voltunk utalva, azonban a beszámítási képesség hiányának mértékét így sem tudtuk megállapítani, az iratokban csak általánosan és szinte mellékesen utaltak a sértett esetleges szellemi fogyatékoságára. A sértettek szellemi fogyatékoságának meglétét vagy hiányát 4,0, testi fogyatékoságát szintén 4,0 %-ban nem tudtuk megállapítani.

Szellemi fogyatékoságban mindössze 3,1 % szenvedett, testi fogyatékos 4,1 % volt. A szellemi fogyatékosok mindegyike ellen bünszövetségben vagy csoportosan követték el a bűncselekményt. A testi fogyatékosok sérelmére megvalósított cselekmények minősítés szerinti megoszlása a következő volt: egynegyed (25,0 %) részben a rablás alapesetét követték el, háromnegyed (75,0 %) arányban pedig bünszövetségben vagy csoportosan hajtották végre a bűncselekményt.

Előző értékelésünk alapján megállapíthatjuk, hogy a szellemi vagy testi fogyatékoságban szenvedő sértettek aránya igen csekély, a kettő együtt nem éri el az esetek egytized részét.

A rablás bűncselekménye sértettjeinek főbb személyiségjellemzőit tekintve összefoglalva megállapíthatjuk, hogy:

- a sértettek döntően a középkorúak korcsoportjából kerültek ki;
- kevés számú esetben volt a sértett húsz éven aluli, illetve hetvenhat éven felüli;
- korreláció mutatható ki a sértettek életkora és a bűncselekmény minősítése között;
- figyelemre méltó, hogy bünszövetségben vagy csoportosan leggyakrabban az ún. "legaktívabb" korban lévők sérelmére követték el a bűncselekményt;
- a sértettek döntő többsége a bűncselekmény elkövetésekor házas (együttélő) családi állapotú volt;

⁴ Vö. Rózsa: i.m. 89. p.

- a házas (együttélő) családi állapotú fizikai dolgozók és nyugdíjasok közel egyenlő arányban váltak a bűncselekmény sértettjeivé;
- a fizikai dolgozók részvételi aránya a meghatározó;
- kevés számban találhatunk a sértettek között szellemi vagy testi fogyatékosokat.

B. A sértett és az elkövető kapcsolata

1. A sértett és az elkövető életkora

A sértett és az elkövető kapcsolatánál életkorukat vetettük össze, nevezetesen azt vizsgáltuk, hogy kimutatható-e korreláció a sértettek és az elkövetők életkora között. A sértettek és az elkövetők életkorának összehasonlításánál figyelembe kell venni, hogy kutatásunk során csupán a felnőttkorú elkövetők által megvalósított bűncselekményeket vizsgáltuk.

A húsz éven aluliak sérelmére minden esetben a húsz-huszonegy éves életkorú elkövetők valósították meg a bűncselekményt. A huszonegy-harminc éveseket csaknem kilenczized (87,5 %) részben harmincegy-harmincöt, a hatvanhat-hetven és a hetvenegy-hetvenöt év közötti sértettek mindegyikét pedig a harminc év alatti elkövetők támadták meg. A harminchat-negyven éves sértettek sérelmére csaknem háromnegyed (73,3 %) részben a harminc éven aluliak, és több mint egynegyed arányban (26,7 %) a harminchat éven felüliek követték el a bűncselekményt.

A negyven-negyvenöt és a negyvenhat-ötven évesek részesedése a következő; csaknem azonos – több mint háromnegyed (78,9-78,5 %) arányban a harminc éven aluliak voltak az elkövetők, a fennmaradó részben (21,1-21,5 %) a támadók a harmincegy-harmincöt év közöttiek köréből kerültek ki.

A hatvanegy-hatvanöt év közöttiek és a hetvenhat éven felüliek sérelmére döntően (90,0-85,0 %) szintén a harminc éven aluliak, kisebb részben (10,0-15,0 %) viszont a negyvenhat éven felüli elkövetők valósították meg a bűncselekményt.

A sértettek és az elkövetők életkorát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az ötven éven aluli sértetteket pontosan, az ötven évüket betöltött passzív alanyokat pedig több mint négyötöd (80,0-83,8 %) részben a harminc éven aluli elkövetők támadták meg. A leggyakrabban érintett korosztály – a harmincegy-ötven év közöttiek – részesedését vizsgálva a következő eredményt kapjuk: az e kategóriába tartozó sértettek sérelmére több mint háromnegyed (76,3 %) részben harminc éven aluli elkövetők valósították meg a bűncselekményt.

2. A sértett életkora és az elkövetőhöz való viszonya

A sértetté válás, a sértetti közrehatás körülményeinek feltárása érdekében igen lényegesnek tartottuk több aspektusból is megvizsgálni a sértettnek az elkövetőhöz fűződő viszonyát. Úgy gondoltuk, hogy legelőször kettőjük viszonyát a sértett életkora szempontjából kíséreljük meg felderíteni.

A vizsgált bűncselekményi kategória jellegéből következően úgy tűnik, hogy a sértettek jelentős részét az elkövető nem, vagy csak futólag ismerte, illetve közvetlenül a cselekmény elkövetése előtt kerültek személyes kapcsolatba.

Feltételezésünket alátámasztották a bűncselekmény végrehajtásának körülményei is. Nevezetesen az, hogy egyrészt az elkövetést megelőzően a sértett az elkövetővel vagy elkövetőkkel együtt szórakozott, másrészt az erőszak avagy a fenyegetés alkalmazása előtt csaknem minden esetben a dolog átadására szólították fel a sértettet.

Ismeretlen volt a sértett az esetek több mint kétharmad (69,0 %) részében, ismeretlen és alkalmi ismerős sérelmére követték el a cselekmények négyötöd (80,0 %) részét. Az ismerős sértettek részvétele nem éri el az egyötöd (16,0 %), az ismerős és alkalmi ismerősök aránya viszont meghaladja az elkövetések egynegyed (27,0 %) részét.

A harminc éven aluli sértettek majdnem háromnegyed (70,0 %) része nem ismerte az elkövetőt, egyötöd (20,0 %) részben ismerőse, egytized (10,0 %) arányban alkalmi ismerőse volt a bűncselekmény végrehajtójának.

A leggyakrabban érintett korosztály – a harmincegy-ötven év közöttiek – részesedése a következők szerint alakult: az esetek csaknem háromnegyed (74,7 %) részében korábban a sértett nem ismerte az elkövetőt, több mint egytized (14,4 %) arányban alkalmi, és 10,9 %-ban ismerős sérelmére valósították meg a bűncselekményt.

Az ismeretlen sértettek közül legmagasabb a harminchat-negyven évesek részvétele, meghaladja az esetek egyötöd (21,7 %) részét. A negyvenegy-negyvenöt és a negyvenhat-ötven évesek aránya majdnem megegyezik (15,9-14,4 %). A legveszélyeztetettebb korosztály részesedése itt is kiemelkedő, csaknem eléri a cselekmények háromötöd (59,4 %) részét.

Az alkalmi ismerősök közül 54,5 %-ban a negyvenegy-negyvenöt, 18,1-18,1 %-ban a negyvenhat-ötven, valamint az ötvenhat-hatvan, és 9,3 %-ban a huszonegy-harminc év közötti sértettek sérelmére valósították meg a bűncselekményt.

Az ismerősök elleni támadás esetén a sértettek életkora igen nagy szóródást mutat. Egyik korosztály részesedése sem haladja meg az esetek egyötöd (20,0 %) részét, és nem találtunk húsz éven aluli, valamint a harminchat-negyven, az ötvenegy-ötvenöt, a hatvanhat-hetven és a hetven év feletti korosztályba tartozó sértetteket.

Az ismerősöket és alkalmi ismerősöket együtt véve legmagasabb a negyvenegy-hatvan évesek részvétele, csaknem eléri az esetek háromötöd (59,2 %) részét.

Hasonló a helyzet, amennyiben az alkalmi ismerősök és az ismeretlenek csoportját közösen vizsgáljuk. A negyvenegy-hatvan évesek részvételi aránya majdnem eléri az elkövetések felét (48,7 %).

A sértetteknek az elkövetőhöz való viszonyát életkoruk alapján történt elemzésekor megállapíthatjuk, hogy feltételezéseink beigazolódtak. Az ismeretlenek és alkalmi ismerősök váltak döntően a rablás bűncselekményének sértettjeivé.

A mélyinterjúk felvételekor kitűnt, hogy a későbbiek során a sértetté vált személyeket az elkövetők röviddel a bűncselekmény végrehajtása előtt látták először, illetve ismerték meg őket. Legtöbbjükről jóformán semmit sem tudtak, legfeljebb vezeték vagy keresztnévüket ismerték meg a bemutatkozás során vagy a későbbi beszélgetések folyamán. Az együttes italozás, szórakozás közben, a sértettnél látott nagyobb összegű készpénz, illetve értéktárgy megszerzése által motiválva határozta el a bűncselekmény végrehajtását. Több esetben az elkövetők a körükben lévő nőt nemi kapcsolat létesítésére ajánlották fel az ittas sértettnek, aki ezt elfogadva teremtette meg a lehetőséget a bűncselekmény megvalósítására. A victimális szituáció, a sértetté válás szempontjából az ismeretlen és alkalmi ismerős csoportokat együtt lehetett kezelni, az e két kategóriába tartozó személyek sérelmére pontosan négyötöd részben követték el a bűncselekményt.

3. Az elkövetők életkora és a sértettekhez való viszonya

Az előzőekben a sértetteknek az elkövetőkhöz való viszonyuk a passzív alanyok életkorával összefüggésben vizsgáltuk. Úgy véltük, nem érdektelen, ha a kettőjük között meglévő kapcsolatot az elkövetők életkora szempontjából is elemezzük, megkíséreljük megállapítani, hogy van-e az elkövetők között olyan korcsoport vagy korcsoportok, amelyek meghatározó összefüggést mutatnak a sértetteknek hozzájuk fűződő viszonyukkal.

A húsz éven aluli elkövetők csaknem kétharmad (63,6 %) részben ismeretlen, egyenlő – 18,2-18,2 % – arányban ismerős és alkalmi ismerős személyek sérelmére követték el a bűncselekményt. A harminc év alatti elkövetők – akik a mintasokaság négyötödét (80,0 %) adják –, csaknem háromnegyed (72,5 %) részben ismeretlen, egytized (10,0 %) arányban alkalmi ismerős és csaknem egyötödében (17,5 %) ismerős sérelmére valósították meg a cselekményt. A harmincegy éven felüli elkövetők csaknem kétharmad (65,0 %), részben ismeretlen, 15,0 %-ban alkalmi ismerős és egyötöd (20,0 %) arányban ismerős személyeket támadtak meg. A két "legaktívabb" elkövetői korosztály a huszonnégy-huszonhat, valamint a huszonhét-harminc évesek korcsoportja, amely az összes elkövetőknek csaknem a felét (45,0 %) képviseli, több mint háromnegyed (77,8 %) részben ismeretlen, 4,5 %-ban alkalmi ismerős és 17,7 %-ban ismerős sértetteket fosztottak ki.

Az ismerősök és alkalmi ismerősök csaknem háromnegyed (74,0 %), az ismeretlen is alkalmi ismerősök pedig több mint kétötöd (82,5 %) arányban

részesedtek a harminc éven aluli elkövetők által megvalósított bűncselekmények sértettjei közül.

Az ismeretlen és alkalmi ismerősök közül a harmincegy éven felüli elkövetők kétötöd (80,0 %) részben, az ismerős és alkalmi ismerősök kategóriájában pedig egyötöd (20,0 %) arányban valósították meg a bűncselekményt.

Az elkövetőknek a sértetthez fűződő viszonyát saját életkoruk szerint történt összehasonlítás alapján megállapíthatjuk, hogy mind a harminc éven aluli, mind pedig az ezen életkort betöltött elkövetők is döntő többségében "idegen" sértetteket támadtak meg. Elemzésünk alapján tehát azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az elkövetők között nem található olyan korcsoportok, amelyek meghatározó összefüggést mutatnának a sértetteknek hozzájuk fűződő viszonyukkal.

4. A sértettek és az elkövetők családi állapota

A korábbiakban már külön-külön vizsgáltuk és elemeztük az elkövetők és a sértettek családi állapotát. Megállapítottuk, hogy amíg az elkövetők csaknem egyharmad (32,0 %) része volt nőtlen, addig a sértettek alig egytized (9,1 %) arányban kerültek ki a házassági illetve élettársi kapcsolatban nem élők közül.

A következőkben a sértettek és az elkövetők családi állapot szerint megoszlását vizsgáljuk, feltárni igyekszünk az összefüggéseket, nevezetesen azt, hogy a családi állapot befolyásolta-e az elkövetőket a sértettek kiválasztásában azok családi jogállásuk tekintetében.

A nőtlen elkövetők több mint négyötöd (83,3 %) részben házas (együttélő) és csaknem egyötöd (16,7 %) arányban özvegy sértettet támadtak meg.

A házas (együttélő) elkövetők döntő többsége (71,4 %) házas (együttélő), több mint egyötöde (21,4 %) özvegy és 7,2 %-a nőtlen (hajadon) sérelmére követte el a bűncselekményt.

Az elvált elkövetők csoportja által megvalósított bűncselekményeknél pontosan fele-fele arányban volt a sértett nőtlen (hajadon) illetve háza (együttélő).

A nőtlenek (hajadonok) sérelmére megvalósult bűncselekmények közül szintén 50,0-50,0 %-ban házas (együttélő), illetve elvált (különélő) volt az elkövető:

A házas (együttélő) sértetteket csaknem egyharmad (31,2 %) részben nőtlen (hajadon), több mint háromötöd (62,5 %) arányban házas (együttélő), és 6,3 %-ban elvált (különélő) elkövető támadta meg.

Az özvegy családi állapotú sértetteket egynegyed (25,0 %) részben nőtlen (hajadon) és háromnegyed (75,0 %) arányban házas (együttélő) elkövető kényszerítette értékei átadására.

A sértettek és az elkövetők családi állapotát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a hajadonokat (nőtleneket) egyenlő arányban támadták

meg a házások (együttélők) illetve elváltak (különölők). A házások (együttélők) sérelmére többségében a házias (együttélő) elkövetők valószínűsítették meg a bűncselekményt. Hasonló a helyzet az özvegy családi állapotú sértetteknel is, őket pontosan háromnegyed részben szintén házások (együttélők) fosztották ki.

5. A sértettek korábbi kapcsolata az elkövetővel, egymáshoz való viszonyuk szerint

Korábbi kriminológiai ténykutatások adatai szerint a rablás bűncselekménye megvalósulása előtt a sértettek bizonyos, több-kevesebb része már korábban is ismerte közelebről vagy alkalmilag az elkövetőt.

Azokban az esetekben, amikor az elkövető nem ismeretlen sértettet támadott meg, a korábbi kapcsolat megállapítása már megtörtént. Véleményünk szerint a sértettnek a bűncselekmény létrejöttében való közrehatása, a victimális közrehatás megállapítása szempontjából igen lényeges volt annak felderítésére, hogy a korábbi ismeretség milyen jellegű volt. Nevezetesen, hogy a bűncselekmény létrejötte előtti ismeretség a személyes kapcsolatokra korlátozódott csupán, vagy ezen túlmenően fennállt-e kettőjük között egyéb, más jellegű — üzleti, szexuális — nexus is. Mindezeket a sértettnek az elkövetőhöz fűződő viszonyával összefüggésben kívántuk feltárni.

Korábban semmilyen kapcsolata nem volt az elkövetővel a sértettek több mint négyötöd (82,0 %) részének, ebből 84,1 %-ban nem is ismerték egymást.

A bűncselekmény megvalósulását megelőzően a sértett és az elkövető között csaknem egyötöd (18,0 %) részben személyes, ebből 11,1 %-ban szexuális kapcsolat állott fenn. A szexuális kapcsolat pontosan a fele-fele arányban volt többször, illetve folyamatos. Valamennyi esetben az elkövető ismerettségével létesített többszöri vagy folyamatos nemi kapcsolatot.

A sértetteknek és az elkövetőknek a bűncselekményt megelőzően is meglévő kapcsolatát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a kapcsolat nagy többségében személyes volt, és kisszámú esetben történt többszöri vagy folyamatos szexuális viszony.

6. A sértetteknek az elkövetőkhöz való viszonya az elkövetők családi állapota és a bűncselekmény minősítése szerint

Miután megállapítottuk a sértetteknek az elkövetőkhöz való viszonyát életkoruk szerint, úgy véltük, nem éréktelen, ha vizsgálódásainkat kiterjesztjük arra is, hogy a különböző családi jogállású elkövetők a bűncselekmény milyen minősítésű alakzatát valószínűsítették meg a velük eltérő viszonyban lévő sértettek sérelmére.

A *rablás alapesetét* pontosan fele-fele részben nőtlen, illetve házaspáros (együttélő) elkövetők valósították meg. A rablás alapesetét özvegy vagy elvált (különélő) családi állapotú nem követte el.

A nőtlenek közül ismeretleneket támadtak meg az esetek kétharmad (66,6 %) részben, egyharmad (33,3 %) arányban ismerőse volt a sértett az elkövetőnek.

A házaspáros (együttélő) elkövetők aránya a következő: több mint háromnegyed (77,7 %) részben ismeretlen, és több mint egyötöd (22,3 %) arányban ismerős volt a sértett.

A *tettenérés* közben megvalósított bűncselekményeket 50,0-50,0 %-ban nőtlenek, illetve házaspárosok (együttélők) követték el. Ezen minősítésű alakzatot sem özvegyek, sem elváltak (különélők) nem valósították meg. Mind a nőtlen, mind pedig a házaspáros (együttélő) elkövetők valamennyi esetben ismeretlen sértetteket támadtak meg.

Fegyveresen az egy fő házaspáros elkövető ismeretlen személy férelmére valósította meg a bűncselekményt.

A *jelentős értékre elkövetett* bűncselekmények valamennyi esetét házaspáros (együttélő) elkövetők pontosan fele-fele (50,0-50,0 %) arányban ismeretlen, illetve ismerős személy sérelmére valósították meg.

A *bűnszövetségben vagy csoportosan* megvalósított bűncselekmények megoszlása a következő:

Több mint egynegyed (28,3 %) részében nőtlen, csaknem kétharmad (62,2 %) arányban házaspáros (együttélő), és 9,5 %-ban elvált (különélő) elkövető valósította meg a bűncselekményt.

A nőtlenek kétharmad (66,6 %) részben ismeretlen személyt támadtak meg. Csaknem egyötöd (19,2 %) arányban ismerős és 14,2 %-ban alkalmi ismerőse volt a sértett az elkövetőnek.

A házaspárosok (együttélők) közül a sértett csaknem egyötöd (17,3 %) részben ismerőse, egytized arányban (10,8 %) alkalmi ismerőse volt az elkövetőnek és majdnem háromnegyed (71,9 %) volt ismeretlen.

Az elvált (különélő) elkövetők több mint négyötöd (85,7 %) részben ismeretlen személyek és 14,3 %-ban alkalmi ismerősük ellen valósították meg a bűncselekményt.

A *különösen nagy értékre* elkövetett bűncselekmények valamennyi esetét házaspáros (együttélő) elkövetők ismeretlen személyek sérelmére valósították meg.

Jelentős értékre fegyveresen, bűnszövetségben vagy csoportosan egy esetben házaspáros elkövető, ismeretlen passzív alany sérelmére valósította meg a bűncselekményt.

A sértetteknek az elkövetőkhöz fűződő viszonyát az elkövetők családi jogállása, valamint a bűncselekmény minősítése szerint vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a nőtlen elkövetők nagyobb részben a házaspárosok (együttélők), az elváltak (különélők) pedig döntően, bűnszövetségben vagy csoportosan ismeretlen személyek sérelmére követték el a bűncselekményt. A bűnszövetségben vagy csoportosan ismeretlen személyek sérelmére

megvalósított bűncselekmények csaknem elérik az esetek háromnegyed (70,2 %) részét.

7. A sértett viszonya az elkövetőhöz az elkövetés földrajzi helye szerint

A sértett és az elkövető közötti kapcsolat elemzése során úgy gondoltuk, nem értelmetlen megvizsgálni kettőjük viszonyát az elkövetés földrajzi helye alapján.

A *Budapesten* létrejött bűncselekmények közül több mint háromötöd (61,9 %) részben a sértett és az elkövető nem ismerte egymást. Ismerőse 14,2 %-ban, alkalmi ismerőse több mint egyötöd (23,9 %) volt a sértett az elkövetőknek.

A *vidéki városban* megvalósult bűncselekmények közül több mint négyötöd (84,4 %) részben volt ismeretlen a sértett. Csaknem egytized (8,8 %) arányban ismerősét, 6,8 % pedig alkalmi ismerősét támadta meg az elkövető.

Községben az ismeretlen sértettek aránya meghaladja az esetek felét (53,0 %), az ismerősök, illetve az alkalmi ismerősök részesedése igen közeli, az előbbi eléri, az utóbbi megközelíti az egynegyed részt (25,0 - 22,0 %)

A *tanyán* történt bűncselekményeket pontosan 50 % 50 %-ban ismeretlen, illetve ismerős személy sérelmére követték el.

Az *ismeretlen* sértetteket csaknem egyötöd (18,8) részben Budapesten, több mint felében (55,0 %) vidéki városban és több mint egynegyed (26,2 %) arányban községben és tanyán támadták meg.

Az *ismerős és alkalmi ismerős* sértettek elkövetési hely szerinti megoszlása a következő: Budapest 25,8 %, a vidéki város részvétele meghaladja az esetek egyötöd (22,5 %) részét, községben és tanyán valósult meg az esetek több mint fele (51,7 %).

Az *alkalmi ismerősök és ismeretlenek* körében legnagyobb a vidéki városban megvalósított bűncselekmények aránya, csaknem eléri az esetek felét (48,8 %). Több mint egynegyed (29,8 %) részben községben és tanyán és 21,4 %-ban Budapesten támadták meg a sértetteket. A Budapesten kívüli elkövetés részvétele igen magas, meghaladja az esetek háromnegyed (79,0 %) részét.⁵

A sértetteknek az elkövetőkhöz való viszonyát az elkövetés helye szerint vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az ismeretlen sértetteket döntően vidéki városban valamint községben és tanyán támadták meg. Igen figyelemre méltó, hogy az ismerősök nagyobb része községben és tanyán vált a bűncselekmény sértettjévé.

A sértett és az elkövető közötti kapcsolat vizsgálata során kapott eredményeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy:

— A passzív alanyok köréből több mint fele részben szereplő harmincegy-ötven év közöttiek sérelmét a bűncselekményt döntően a harminc éven aluli elkövetők valósították meg.

⁵ Vö. Rózsa: i.m. 89-95. p.

– Meghatározóan az ismeretlen és alkalmi ismerős sértettek váltak a bűncselekmények passzív alanyaivá.

– Az elkövetők között nem találtunk olyan korcsoportot, amelyik meghatározó összefüggést mutatott volna ki a sértetteknek hozzájuk fűződő viszonyukkal.

– A nőtlenek (hajadonok) sérelmére a házások (együttélők) és az elváltak (különélők) egyenlő arányban valósították meg a bűncselekményt.

– A házás (együttélő) sértetteket túlnyomóan együttélő elkövetők támadták meg.

– Az özvegy családi állapotú passzív alanyok sérelmére döntően házások (együttélők) követték el a bűncselekményt.

– A nőtlen elkövetők több mint négyötöd részben házás (együttélő) sértettek támadtak meg.

– A házás (együttélő) elkövetők nagy többsége házás (együttélő) sértetteket kényszerítették értékeik átadására.

– Az elvált elkövetők csoportja által megvalósított bűncselekményeknél pontosan fele-fele arányban volt a sértett nőtlen (hajadon), illetve házás (együttélő).

– A bűncselekményt megelőzően a sértett és az elkövető között döntően semmilyen korábbi kapcsolat nem állott fent.

– A kevés számú korábbi kapcsolat főleg személyes jellegű volt. A bűncselekményt megelőzően folytatott szexuális viszony elenyésző volt.

– A rablás bűncselekményének alapesetét pontosan a fele-fele arányban nőtlen, illetve házás (együttélő) elkövetők valósították meg.

– A nőtlenek és a házások (együttélők) is meghatározóan ismeretlen sértetteket támadtak meg.

– Tettezés közben pontosan fele-fele arányban a nőtlen, illetve házás (együttélő) elkövetők valósították meg a bűncselekményt.

– A nőtlen, illetve házás (együttélő) elkövetők valamennyi esetben ismeretlen sértetteket támadtak meg.

– A fegyveres elkövető szintén, ismeretlen személy sérelmére valósította meg a bűncselekményt.

– A jelentős értékre elkövetett bűncselekmények valamennyi esetét házás (együttélő) elkövetők azonos arányban ismeretlen, illetve ismerős személy sérelmére valósították meg.

– Bűnszövetségben vagy csoportosan csaknem kétharmad részben házások (együttélők) követték el a bűncselekményt.

– A házások (együttélők) döntően ismeretlen sértetteket támadtak meg.

– A különösen nagy értékre elkövetett bűncselekmények összes esetét házás (együttélő) elkövetők ismeretlen személyek sérelmére valósították meg.

– Az ismeretlen sértetteket döntően vidéki városban, illetve községben és tanyán támadták meg.

– Az ismerős sértettek nagyobb része községben és tanyán vált a bűncselekmény sértettjévé.

C. A sértettek magatartása a bűncselekmény létrejöttekor

1. A sértettek magatartása az elhatározáskor és az elkövetéskor

A sértett bűncselekmény létrejöttekor tanúsított magatartásának felderítése során elsőként azt vizsgáltuk meg, hogyan viselkedett a sértett az elkövető elhatározásának kialakulásakor, illetve a bűncselekmény megvalósulási szakaszában, vagyis az elkövetés előtt és alatt.

Az elkövetőben a bűncselekmény végrehajtására irányuló szándék kialakulásakor, az elhatározás idején csendes volt a sértettek magatartása az esetek több mint négyötöd (82,0 %) részében. Közömbös volt a sértettek 2,0 %-a, bizalmaskodónak 5,0 % bizonyult. Ajánlatot homoszexuális kapcsolat létesítésére szintén 2,0 % tett. Elutasító magatartást mindössze 9,0 % tanúsított.

A bűncselekmény elkövetése alatt ellenállást tanúsító sértettek aránya meghaladja az esetek kilenctized (91,0 %) részét, csendesen csaknem egytized (8,0 %) részük viselkedett is csupán 1,0 % kacérkodott a végrehajtás alatt az elkövetővel.

Az elhatározáskor csendesen viselkedő sértettek csaknem mindegyike (95,1 %) védekezett az elkövetéskor, 4,9 % csendesen viselkedett. A bűncselekményt megelőzően elutasító magatartást tanúsító sértettek mindegyike védekezett az elkövetéskor.

A korábban bizalmaskodó csoportból négyötöd (80,0 %) részben védekeztek, 20,0 %-ban viszont kacérkodtak az elkövetővel. Az elhatározáskor közömbösen viselkedők és a homoszexuális kapcsolatlétesítésére ajánlatot tevők is kivétel nélkül védekeztek a bűncselekmény végrehajtása alatt.

A bűncselekmény végrehajtása alatt védekező sértettek több mint négyötöd (85,7 %) része korábban csendes volt, 5,4 % elutasító magatartást tanúsított, 4,3 % bizalmaskodott, 2,3 % -2,3 %-a pedig közömbösen viselkedett, illetve homoszexuális kapcsolat létesítésére tett ajánlatot.

Az elkövetés alatt csendesen viselkedő sértettek mindegyike az elhatározáskor is csendes magatartást tanúsított.

A sértettnek a bűncselekményt megelőző és a végrehajtás alatt tanúsított magatartását elemezve megállapíthatjuk, hogy a támadás ellen védekező sértettek uralkodó része korábban csendes magatartást tanúsított, sőt azon személyek döntő többsége is megpróbált ellenállni, akik korábban bizalmaskodtak az elkövetővel, közömbösen viselkedtek, illetve homoszexuális kapcsolat létesítésére tettek ajánlatot.

2. A sértettek és az elkövetők magatartása a bűncselekmény végrehajtása alatt

A bűncselekmény végrehajtása alatt történtek jobb megismerése érdekében megvizsgáltuk azt is, hogy az elkövetők a támadás nyílt, váratlan vagy

orvul végrehajtott formáját választották, és a sértettek milyen magatartást tanúsítottak az eltérő támadási alakzatokkal szemben.

Nyíltan támadtak az elkövetők az esetek pontosan a felében (50,0 %), orvul 11,0 és váratlanul 39,0 %-ban.

A nyílt támadásokkal a sértettek több mint kilenczized (96,0 %) része szállt szembe, vagyis védekezett is 4,0 %-a volt csendes.

A bűncselekmény végrehajtása alatt védekező sértettek több mint felét (52,7 %) nyíltan, csaknem egytized részét (8,7 %) orvul és 38,6 %-ban váratlanul támadták meg.

A csendesen viselkedő sértettek ellen fele-fele arányban nyíltan, illetve orvul léptek fel az elkövetők.⁶

A sértettnek és az elkövetőnek a bűncselekmény véghezvitele alatti magatartását értékelve összegzéseként megállapíthatjuk, hogy az elkövetők fele arányban a támadás nyílt formáját választották és a sértettek döntő többsége, több mint kilenczized arányban védekezett a támadás ellen.

3. A sértettek pozíciója az elkövetőkhez

A sértetté válás lehetőségeinek, folyamatának jobb megismerése érdekében kutattuk azt is, hogy a passzív alany a családi és egyéb kapcsolatokon kívül milyen viszonyban volt az elkövetővel, egzisztenciálisan, szexuális, vagyoni érdekét, illetve társadalmi megbecsülését tekintve.

Egzisztenciálisan több mint kilenczized (96,0 %) részben közömbös, 4,0 %-ban azonos érdekű volt a sértett az elkövetővel.

Szexuálisan döntően (95,0 %) ellenérdekű volt a sértett, 5,0 %-ban voltak azonosak szexuális érdekeik.

Vagyoni érdekeik – a bűncselekmény jellegéből is adódóan – kivétel nélkül ellentétesek voltak.

Társadalmi megbecsülésükre nézve érdekeik ellentétesek voltak 4,0 %-ban és közömbösek az esetek több mint kilenczized (96,0 %) részében.

A sértettnek az elkövetőhöz fűződő különféle érdekeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egzisztenciálisan, szexuálisan és társadalmi megbecsülésüket tekintve érdekeik döntően közömbösek voltak. Vagyoni érdekeik viszont minden esetben ellentétesnek bizonyultak.

4. A sértett és az elkövető alkoholfogyasztása a bűncselekmény létrejöttékor

A bűncselekmény elhatározását befolyásoló tényezők vizsgálatánál már megállapítottuk, hogy az elkövetők több mint kilenczized (91,0 %) része fogasztott – kisebb vagy nagyobb mértékben – alkoholt a bűncselekmény

⁶ Vö. Rózsa: i.m. 94-95. p.

végrehajtása előtt és ebből 92,3 % volt alkoholista vagy rendszeres alkoholfogyasztó.

A sértettek alkoholfogyasztását tekintve megállapíthatjuk, hogy a bűncselekmény létrejöttékor a passzív alanyok csaknem háromnegyed (72,0 %) része volt ittas és ebből 77,7 % minősült alkoholistának, illetve rendszeresen fogyasztott elkoholt. A szeszesital fogyasztást tekintve a sértettek és elkövetők közötti nem nagy eltérés (19,0 %) következik a bűncselekmény jellegéből, elkövetési körülményeiből, valamint az ittas személyek által megteremtett victimális szituációból.⁷

A sértettnek a bűncselekmény létrejöttékor tanúsított magatartását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy:

– A sértettek túlnyomó többsége a bűncselekmény végrehajtására irányuló elkövetői szándék kialakulásakor csendesen viselkedett.

– A sértettek döntő többsége védekezett az elkövetés alatt.

– A korábban csendes magatartást tanúsító sértettek dominálónan már védekeztek az elkövetéskor.

– A bűncselekményt megelőzően bizalmaskodó sértettet nagy többsége is védekezett a támadás ellen.

– Az esetek fele részében nyíltan támadott az elkövető.

– A sértettek uralkodó hányada nemcsak a nyíltan, hanem az orvul, illetve a váratlanul támadókkal szemben is védekezett.

– A sértettek vagyoni érdeke kivétel nélkül ellentétes volt az elkövetőével.

– Egzisztenciális, szexuális érdekeiket, illetve társadalmi megbecsülésüket tekintve a sértett és az elkövető között a közömbös pozíció volt a meghatározó.

– A sértettek csaknem háromnegyed része volt ittas az elkövetéskor.

⁷ *Rózsa* az ittas sértettek arányát a következők szerint észlelte: 19,0 %-ban enyhe, 63,0 %-ban közepes és 18,0 %-ban súlyos alkoholos befolyásoltság állapotában volt a passzív alany a bűncselekmény elkövetése idején. *Rózsa*: i.m. 90. p.; Az idézett belügyminisztériumi felmérés adatai szerint viszont amíg a sértettek 30,7 %-a, addig az elkövetőknek csupán 11,6 %-a volt ittas az elkövetéskor.

KÁLMÁN MERÉNYI

DIE VIKTIMOLOGISCHE FRAGEN VON RAUBVERBRECHEN

(Zusammenfassung)

In den vergangenen fünfzehn Jahren haben die kriminologischen Forscher in den Verletzten - Verbrecher Verhältnissen immer mehr Bedautun empfunden.

Nicht nur in den theoretischen Untersuchungen forschten sie die Möglichkeiten der kriminologischen Verletzungen, sondern soe stellten auch solche empirische Forschungen die in den Grundsachen der Verbrechen auch die Vorgänge gründlich analisierten.

Diese Forschungen setzte auch der Verfasser — Kálmán Merényi — weiter, in dem er die Mitwirkung der Verletzten in den Raubfällen darzustellen versuchte. In diesem Rahmen forschte er die wichtigststen Personalkennzeichen von Raubverbrechen: so den Jahrgang und Bildung der passiven Personen sowie den Jahrgang der Verletzten, ihren Beruf, Familien — und ihren somathischen und mentalischen Zustand.

Im Rahmen diesen Forschungen analisierte Kálmán Merényi weiterhin bei den oben genannten Personen ihre Jahrgänge, die verhältnisse zwischen ihnen und ihre vorherige Verbindungen.

Der Verfasser stellte das Verhalten der Verletzten im Geschehen des Kriminalfalles und verglich den Alkoholverbrauch bei den Verletzten und bei den Verbrechern.